

ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಹೊಸದುರ್ಗ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಪಾಳೆಪಟ್ಟುಗಳ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧ

ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ.

ಡಾ.ವಿವೇಕಾನಂದ.ಕೆ.ಆರ್.¹

ಹೊಸದುರ್ಗ ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೇಂದ್ರ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಆರು ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಕ್ಷಿಣ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಹೊಸದುರ್ಗವು, ಜಿಲ್ಲಾ ಕೇಂದ್ರದಿಂದ 60ಕಿ.ಮಿ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ ತಾಲ್ಲೂಕು, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ತುಮಕೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ, ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹಿರಿಯೂರು ತಾಲ್ಲೂಕು, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಡೂರು ಮತ್ತು ಅಜ್ಜಂಪುರ ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳು ಹೊಸದುರ್ಗದೊಂದಿಗೆ ಗಡಿ ಹಂಚಿಕೊಂಡಿವೆ. ಹೊಸದುರ್ಗ ಬೆಟ್ಟಗುಡ್ಡಗಳ ಪ್ರದೇಶವೆನ್ನಬಹುದು ಪೂರ್ವಘಟ್ಟ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಸೇರಿದ ಪಶ್ಚಿಮ ಶ್ರೇಣಿ ಹೊಸದುರ್ಗದಿಂದ ದಾವಣಗೆರೆ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮಾಯಕೊಂಡದ ಮುಖಾಂತರ ಅಣಜಿವರೆಗೆ ಹಬ್ಬಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ತಾಲ್ಲೂಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ನೀರಗುಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟಶ್ರೇಣಿ, ಕೋಟೆಕಲ್ಲು ಗುಡ್ಡ, ದೊಡ್ಡರಸಿಗುಡ್ಡ, ತಿರುಮಲದೇವರ ಗುಡ್ಡ ಮತ್ತು ಹಾಲುರಾಮೇಶ್ವರ ಗುಡ್ಡ ಮುಖ್ಯವಾದವು. ಹಾಲುರಾಮೇಶ್ವರ ಗುಡ್ಡ(1.181) ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ಎತ್ತರವಾದ ಬೆಟ್ಟ. ವೇದಾವತಿ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಮುಖ್ಯ ನದಿಯಾಗಿದ್ದು, ತಾಲ್ಲೂಕನ್ನು ನೈರುತ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಈಶಾನ್ಯಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯುವುದು. ಹಿರಿಯೂರಿನ ಮಾರಿಕಣವೆಯಲ್ಲಿ ವಾಣಿವಿಲಾಸಪುರದ ಬಳಿ ಈ ನದಿಗೆ ಅಡ್ಡಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿ ವಾಣಿವಿಲಾಸಸಾಗರ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ ಜಲಾಶಯದ ಹಿನ್ನೀರು ಈ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಡಿದೆ.

ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಇತಿಹಾಸದ ಭಾಗವಾಗಿ ಮತ್ತು ಅದರ ಆಧಾರಸ್ತಂಭವಾಗಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಅಮರನಾಯಕರಾಗಿ ಅಥವಾ ನಾಯಕರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸೇನಾಧಿಕಾರಿಗಳ ಈ ವಿಶಿಷ್ಟ ವರ್ಗ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಆಧಾರವನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಇವರಿಗೆ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಂಜೂರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಮರಂ ಎಂದು ಹೆಸರು, ಸೇನಾ ಸೇವೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುವ ಷರತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಅವರು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಟಿ.ವಿ. ಮಹಾಲಿಂಗಂ ಅವರ ಪ್ರಕಾರ 'ಭೂವಿಯೆಲ್ಲವೂ ರಾಜನಿಗೆ

¹.ಅಧಿತಿ ಉಪನ್ಯಾಸಕರು,ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕ್ತನಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ,ಸರ್ಕಾರಿ ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆ ಕಾಲೇಜು,ಹೊಸದುರ್ಗ.

ಸೇರಿದ್ದು, ಅವನು ತನ್ನನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದವರಿಗೆ ಅದನ್ನು ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದನು. ಹಾಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ರಾಜನಿಂದ ಪಡೆದುಕೊಂಡವರನ್ನು ನಾಯಕರೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.¹ ಇಂತಹ ನಾಯಕರಿಗೆ ನೀಡಿದ ಭೂದಾನವನ್ನು ಅಮರಮಾಗಣಿ, ಅಮರನಾಯಕರ್, ಅಮರ ಮಹಲೆ, ಅಮರ ಅಂಬಲಿ, ಅಮರ ಪಂದೆಯ ನಾಯಕತನ, ಅಮರನಾಯಕತನ ಎಂದು ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜನಿಗೆ ಅಗತ್ಯವಿದ್ದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಸೈನಿಕ ಸೇವೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವುದಾಗಿ ಷರತ್ತನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಅವರು ನೆಲವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಮರ ಎನ್ನುವುದು ಒಂದು ಸಾವಿರ ಕಾಲ್ದಳದ ಒಡತನ, ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ನಾಯಕನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಅದು ಅವರು ಪಡೆದ ಭೂಭಾಗದ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿತ್ತು. ಅದರ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆಯೇ ಅವರ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳು ನಿಂತಿದ್ದವು. ಅದರ ಆಧಾರದಿಂದ ಅಮರ ನಾಯಕರನ್ನು ಮೂರು ಭಾಗವಾಗಿ ವಿಧ್ವಂಸರು ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.² ಪ್ರಥಮ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ಸೇರಿದವರು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ತಿಳಿಸದೆಯೇ ಭೂಮಿಯನ್ನೇ ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನೇ ಪರಭಾರೆ ಮಾಡುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ಈ ವರ್ಗದ ಸೇನಾನಾಯಕರು ಸರದಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಧೀನರಾದ ನಾಯಕರನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತದ ಸೇನೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ಅವರಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿದ್ದಿತು.³ ಪಂಚವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಅವರಿಗೆ ಆಹ್ವಾನವಿತ್ತು. ಆ ವಾದ್ಯಗಳು ಕೊಂಬು, ಕಹಳೆ, ಶಂಕ, ಭೇರಿ, ಜಯಘಂಟೆ, ತಮ್ಮಟೆ ಎರಡನೇ ವರ್ಗದ ಅಮರನಾಯಕರಿಗೆ ಈ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಇರಲಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸದೆ ಪರಭಾರೆ ಮಾಡಲು ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿರಲಿಲ್ಲ.⁴ ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗದ ಅಮರನಾಯಕರು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ನೇರ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲವೆ ಅಧೀನರಾಜನ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಯಾವಾಗ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಪುರ್ವಾನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಈ ಮೇಲಿನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹೊಸದುರ್ಗ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಮೊದಲ ಎರಡು ರೀತಿಯ ಪಾಳೆಯಗಾರರನ್ನು ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು.

ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಹೊಸದುರ್ಗ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು .

ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಬೂದಿಹಾಳು:

ಈ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದು ವಿಜಯನಗರದ ಪ್ರೌಢರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಂದು 'ಗೊಲ್ಲ ಸಿರುಮನ ಚರಿತೆ' ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.⁵ ಪೆನುಗೊಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೌಢರಾಯನು ಇದ್ದಾಗ ಅವನಿಗೆ ಸಮಾನವೋ ಎಂಬಂತೆ ನೂರು ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಸಾಳ್ವ ಗುಂಡರಾಜ ಎಂಬುವವನು ಲಕ್ಷಸೀಮೆಗೆ ವಜೀರನಾಗಿದ್ದನು. ಆಗ ಪ್ರೌಢರಾಯನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಲ ಕಾವಲುಗಾರನಾಗಿ ಗೊಲ್ಲರ

ಕಾಚನಾಯಕ ಎಂಬುವವನು ಇದ್ದನು. ದೊರೆ ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಾಗ ಅವನನ್ನು ಕಾಣಲೆಂದು ಗುಂಡರಾಜನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದನು. ಆಗ ಕಾಚನು ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯದಂತೆ ಬೆತ್ತವನ್ನು ಅಡ್ಡ ಹಿಡಿದು ಅವನನ್ನು ಒಳಗೆ ಬಿಡದೆ ತಡೆದನು. ಇದರಿಂದ ಸಿಟ್ಟಿಗೆದ್ದ ಗುಂಡರಾಜ “ಬೆತ್ತವನ್ನು ಅಡ್ಡ ಹಿಡಿದ ನಿನ್ನ ಕೈಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತೇನೆ” ಎಂದು ಅಬ್ಬರಿಸಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಕಾಚನಾಯಕನು ಅಬ್ಬರಿಸಿದನು. ಅವರ ನಡುವೆ ಕದನವೇ ನಡೆಯತೊಡಗಿ ಅದರ ಗದ್ದಲ ಪ್ರೌಢರಾಯನಿಗೆ ಕೇಳಿಸಿತು. ನಿಜ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ದೊರೆ ಅವರಿಬ್ಬರನ್ನು ಓಲಗಕ್ಕೆ ಕರೆಸಿ ಕೇಳಿದಾಗ ಕಾಚನಾಯಕ “ಇವನೊಂದಿಗೆ ನಾನು ಕಾದಾಡಬೇಕು” ಎಂದನು. ಆಗ ಪ್ರೌಢರಾಯನು “ಸರಿ ನೋಡಿಯೇ ಬಿಡೋಣ” ಎಂದು ಮೂರು ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತರಿಸಿ “ಇಬ್ಬರು ಹೋರಾಡಿ” ಎಂದನು. ಆಗ ಕಾಚನಾಯಕ ಮೂರು ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಹೋರಾಡುವುದು ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಸಮ. ಒಂದು ಹಗೆವನ್ನು ತೋಡಿಸಿರಿ ಒಂದು ಕೋಳಿ ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಿ, ಸಾಕು ಎಂದನು, ಅದರಂತೆ ಹಗೆವನ್ನು ತೋಡಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಇಳಿಸಲಾಯಿತು. ಆಗ ಇಬ್ಬರು ಆರ್ಭಟಿಸಿ ಒಬ್ಬರನ್ನು ಒಬ್ಬರು ಮೂದಲಿಸಿ ಉಗ್ರವಾಗಿ ಹೋರಾಡಿದರು.

ಕಾಚ ನಾಯಕನ ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಗುಂಡರಾಜನನ್ನು ಹಿರಿದು, ದವಡೆಯನ್ನು ತಿವಿದು, ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಉದುರಿಸಿದನು. ಆಗ ದೊರೆ ‘ನೀನು ಗೊಲ್ಲ’ ಎಂದು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದನು. ‘ನೀನು ಬಲ್ಲಿದನೆ ಸರಿ, ನಿನಗೇನು ಬೇಕು? ಬೇಡು’ ಎನ್ನುವ ಕಾಚನು ಎಲ್ಲಾ ಸೌಭಾಗ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೀರಿ. ನನಗೆ ಈ ಹಲ್ಲನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೀಡಿರಿ ಎಂದನು. ಅದಕ್ಕೆ ದೊರೆ ಹಲ್ಲನ್ನು ನೀಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಅವನಿಗೆ ಬಲ್ಲೇಹ ಪದಕ, ಚೌಕಳಿ ಬೊಲ್ಲಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ‘ನೀನು ಬಲ್ಲಿದನಿದ್ದೀಯೆ ಹೋಗು ನಿನಗಿನ್ನು ನಮ್ಮ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಕಾಯುವ ಕೆಲಸ ಬೇಡ ಸಂತೋಷವಾಗಿರು’ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಸೂಜಿಗಲ್ಲು ಎಂಬ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವಂತಹ ರಾಜ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲ ಕಾಚನಾಯಕನಿಗೆ ನೀಡಿ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಮುಂದೆ ಅವನಿಗೆ ಸಿರುಮ ಮತ್ತು ಮಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟಿದರು. ಸಿರುಮ ಬೆಳೆದು ಪ್ರಬುದ್ಧನಾಗಿ ಪರಿವಾರ ಮೂರು ಸಾವಿರ, ಕುದುರೆ ದಳ ಮೂನ್ನೂರು ಹೀಗೆ ಬಲವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸೂಜಿಗಲ್ಲು ಸಮೀಪದ ಬೂದಿಹಾಳಿನಲ್ಲಿ ಆಳಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಗುಂಡ ರಾಜ ಕಾಚನಾಯಕರ ವೃತ್ತಾಂತ ಎಷ್ಟರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಸನೀಯವೋ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಈ ಪಾಳೆಪಟ್ಟು ಸ್ಥಾಪನೆ ಆಗಲು ಮೂಲತಃ ಸ್ಥಾಪಕನ ಕರ್ತವ್ಯ ನಿಷ್ಠೆ, ಧೈರ್ಯ, ಶೌರ್ಯ, ಕೀಳರಿಮೆ ತೊರೆದ ಸ್ವಾಭಿಮಾನ ಕಾರಣವೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಈ ಮೇಲಿನ ವಿವರಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿದಾಗ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜರುಗಳು ಒಬ್ಬ ಅರ್ಹ ವ್ಯಕ್ತಿಗೆ ಕೆಲ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನೀಡುವುದರ ಮೂಲಕ. ಅವನಿಗೆ ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿರುವುದಾಗಿದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ನಾಯಕ ತನ್ನ ಸಾರ್ವಭೌಮನಿಗೆ ನಿಷ್ಠನಾಗಿರಬೇಕಾದುದಲ್ಲದೆ; ತನಗೆ ನೀಡಿದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿರ್ದಿಷ್ಟಪಡಿಸಿದ ಸೇನಾಬಲವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು

ಅಗತ್ಯಬಿದ್ದಾಗ ಅದನ್ನು ಸಾರ್ವಭೌಮನ ಸೇವೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಇದು ಎರಡನೇ ಹಂತದ ರಕ್ಷಣಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿತ್ತು. ಇದರಿಂದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ಸುಲಭವಾಯಿತು. ಪ್ರೌಢದೇವರಾನಿಗೆ ಕಾಚಾನಂತಹ ಒಬ್ಬ ಅರ್ಹನಾದ ಅಮರನಾಯಕನು ಸಿಕ್ಕಂತಾಗುವುದು ಜೊತೆಗೆ ಅವನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಒಬ್ಬ ನಾಯಕನು ದೊರೆತಂತಾಯಿತು. ಕಾಚಾನಾಯಕನ ಮರಣ ಹೊಂದುವವರೆಗೂ ವಿಜಯನಗರದ ಸಾರ್ವಭೌಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸಿದರು. ನಂತರ ಬಂದಂತಹ ಕಾಚಾನಾಯಕನ ಮಗನಾದ ಸಿರುಮನಾಯಕನು ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜಕೀಯ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಸಿರುಮ ಸುತ್ತಣ ಸೀಮೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಡುನಾಡ ಗೂಳಿ, ಮನ್ನೆಯರಗಂಡ, ಹಿಂಡು ಮನ್ನೆಯರ ಕೋಲಾಹಲ ನೆನಸಿ ಮಲೆತು ಮೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದ. ತನ್ನ ಸುತ್ತಲಿನ ಪಾಳೆಯಗಾರರಿಗೆ ಪಾಗುಡ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ನಿರೂಪ ಕಳಿಸಿದ ಬಲಹೀನರು ಒಪ್ಪಿದರು.

ಆದರೆ ಬಲಾಢ್ಯನಾದ ಸಿರಿಮನ ವಿರೋಧಿ ಎಕ್ಕಟಿ ಗಂಗಯ್ಯ ಇದನ್ನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಿದ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ತನ್ನಂತೆ ಸಿರುಮನ ಬಗ್ಗೆ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದ ಹಿರಿಯೂರು ಕಸವನಾಯಕನನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಚಂದ್ರಗಿರಿಯ ಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಸಾಳ್ವ ನರಸಿಂಗರಾಯನ ಬಳಿಹೋಗಿ ದೂರು ನೀಡಿದನೆಂದು ಗೊಲ್ಲ ಸಿರುಮನ ಚರಿತೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮೂರು ಕಾವ್ಯಗಳು ಹೇಳುವಂತೆ ಎಕ್ಕಟಿ ಗಂಗಯ್ಯ ಹಾಗೂ ಹಿರಿಯೂರು ಕಸವನಾಯಕರು ಸಿರುಮನ ಪ್ರಬಲ ವೈರಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಅವರ ಮಧ್ಯೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಕದನಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊನ್ನವಳ್ಳಿ ವೇದರಾಜ, ಹಾಲುಕುರಿಕೆ ರುದ್ರರಾಜರು ಸಿರುಮನ ಮಿತ್ರರಾಗಿದ್ದರೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯಗಳ ರಕ್ಷಣೆ ಉಳಿವಿನ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅಧಿರಾಜ ನರಸಿಂಹರಾಯನ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವ ಅನಿವಾರ್ಯತೆಗೆ ಈಡಾದರು. ತನ್ನ ಅಧೀನದ ಪಾಳೆಯಗಾರನೊಬ್ಬ ಹೀಗೆ ಬಲಾಢ್ಯನಾಗಿ ರಾಜ್ಯ ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾ ಮಲೆತು ನಿಂತಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಆತನನ್ನು ಮಟ್ಟ ಹಾಕಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ. ಸಾಳುವ ನರಸಿಂಹನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿ ಈಶ್ವರನಾಯಕನೊಂದಿಗೆ ಅಪಾರ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಬೂದಿಹಾಳು ಮುತ್ತಿಗೆಗೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೊರಟ ಸಿರುಮನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಇವನ ಆಪ್ತಮಿತ್ರ ಬಾಗೂರಿನ ಗೋವಿಂದ ನಾಯಕನ ಕೋಟೆಗೆ ಮೊದಲು ಲಗ್ನಹಾಕಿ ನಾಶಮಾಡಿದರು. ಏಕೆಂದರೆ ಬಲಾಢ್ಯ ಶ್ರೀಮಂತ ಕೋಟೆ ಬಾಗೂರು ನಾಶವಾದರೆ ಸಿರುಮನ ಬಲಗೈ ಮುರಿದಂತೆ ಎಂಬುದು ವಿರೋಧಿಗಳ ಲೆಕ್ಕಚಾರ ನಂತರ ಎರಡೂ ಪಕ್ಷದವರಿಗೆ ಭೀಕರ ಕದನವೇರ್ಪಟ್ಟು ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಮುಂದುವರೆಯಿತು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಾಲುಕುರಿಕೆಯ ರುದ್ರರಾಜನು ರಾಯನ ಮನವೊಲಿಸಿ ಸಂಧಿಯೇರ್ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಸಿರುಮ ಸಂಧಿಗೊಪ್ಪವುದಿಲ್ಲ, ಯುದ್ಧ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತದೆ. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಿರುಮ ಮತ್ತು ಅವನ ಕುಟುಂಬವು ನಾಶವಾಯಿತು.

ಬೂದಿಹಾಳು ಸಿರುಮನು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ನೀಡಿದ ಭೂಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡದೆ ಅಮರನಾಯಕರ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಪಕ್ಕದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಮುಂದಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ಸಿರುಮನು ಬೂದಿಹಾಳಿನಲ್ಲಿ ಹೊಸ ರಾಜಧಾನಿ ಮತ್ತು ಸುತ್ತಲುಕೋಟೆ ತನ್ನದೆಯಾದ ಸೈನ್ಯ ಪಂಚವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಳಸುವುದು ಇವುಗಳು ಅಮರ ನಾಯಕರ ಪ್ರಥಮ ಶ್ರೇಣಿಯ ರಾಜಕೀಯ ಅರ್ಹತೆಯನ್ನು ವಿಜಯನಗರದವರು ನೀಡಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಿರುಮನು ವಿಜಯನಗರದ ಸೇನೆಯ ಷರತ್ತನ್ನು ಮೀರಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೂ ಪಕ್ಕ ರಾಜಗಳಲ್ಲಿ ಪಗುಡ ವಸೂಲಿಗೆ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಒತ್ತುವರಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ವಿಜಯನಗರ ತನ್ನ ರಾಜಕೀಯ ನೀತಿಯಂತೆ ಪುನಃ ಅದನ್ನು ತನ್ನ ವಶಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಎರಡನೇ ವರ್ಗದ ಅಮರನಾಯಕರನ್ನು ನೇಮಕ ಮಾಡಿದರು.

ಸಿರುಮನ ಪತನದ ನಂತರ ಬೂದಿಹಾಳು ರಾಜಕೀಯ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಶಾಸನಗಳ ಮೂಲಕ ಗಮನಿಸುವುದಾದರೆ. ಬೂದಿಹಾಳಿನ ಪುರಾಣಿಕ ನರಸಿಂಹ ಭಟ್ಟರ ಬಳಿಯಿದ್ದ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನವು ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮೀಧರ ಭಟ್ಟರ ಪುತ್ರ ಕೃಷ್ಣ ಭಟ್ಟರಿಗೆ ಬೂದಿಹಾಳು ಸೀಮೆಗೆ ಸೇರಿದ ಲಕುಮಾಪುರವೆಂಬ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಹಾಗೂ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಪ್ರದೇಶದೊಂದಿಗೆ ಕೃಷ್ಣರಾಯ ಸಮುದ್ರ ಎಂಬ ಹೊಸ ಹೆಸರಿಟ್ಟು ದಾನ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ⁶ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾ.ಶ. 1535 ರಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಯುತರಾಯನು ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಅಳುತ್ತಿರಲು ಇವರ ಮನೆಯ ಬಯಕಾರ ರಾಮಪ್ಪಯ್ಯನು ಬೂದಿಹಾಳು ಸೀಮೆಯ ಮದುವೆಯ ಸುಂಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.⁷ ಸಾ.ಶ.1555ರ ಮಹಾರಾಜು ಶ್ರೀ ಸದಾಶಿವರಾಯನು ವಿಜಯನಗರದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಪತಿ ರಾಜರಂಗದೇವರಿಗೆ ಅಮರನಾಯಕ ತನವಾಗಿ ಮಗರನಾಡು ವೇಲೆಯ ಬೂದಿಹಾಳು ಸೀಮೆಯನ್ನು ದಾಯಪಾಲಿಸಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.⁸ ಸಾ.ಶ. 1554 ರ ಶಾಸನವು ಶ್ರೀಪತಿರಾಜ ರಂಗದೇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಯಡಿ ಬೂದಿಹಾಳು ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.⁹ ಸಾ.ಶ. 1574 ರಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀವೀರಪ್ರತಾಪ ಶ್ರೀರಂಗದೇವರಾಯನು ಪೆನುಗೊಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಆಗ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರನಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀಪತಿ ರಾಜ ವಲ್ಲಭರಾಜದೇವನು ಅಮರನಾಯಕನಾಗಿದ್ದು ಬೂದಿಹಾಳಿನ ಆಡಳಿತ ಇವನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಇತ್ತು. ಇವನು ತನ್ನ ತಂದೆ ಶ್ರೀಪತಿ ರಾಜರಂಗದೇವನಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಬೂದಿಹಾಳು ಸೀಮೆಯ ಆಡವಳ ಹಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.¹⁰

ಈ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿನ ವಿವರವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಬೂದಿಹಾಳಿನ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧವು ಸಿರುಮನ ಪತನದ ನಂತರ ಅನೇಕ ಅಮರನಾಯಕ ಮೂಲಕ

ಮುಂದುವರೆದಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತಿ ಶಾಸನದಲ್ಲೂ ತಮ್ಮ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೇ ತಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪರಭಾರೆ ಮಾಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾಗಿಯೇ ಇವರ ಕುರಿತು ವಿದ್ವಾಂಸರು ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಕಾರ ಎರಡನೇ ವರ್ಗದ ಅಮರನಾಯಕರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಆಡಳಿತ ವಿಷಯವು ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜನಿಂದ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು ಜಾರಿಮಾಡಿರುವುದು. ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನ್ನೆಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಬಯಕಾರ ರಾಮಪ್ಪಯ್ಯನು ಬೂದಿಹಾಳು ಸೀಮೆಯ ಮದುವೆ ಸುಂಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇವರ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಗೊಳಿಸುವ ವಿಷಯವೆಂದರೆ ಸಾ.ಶ. 1555ರಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀ ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೂದಿಹಾಳಿನ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಶ್ರೀಪತಿ ರಾಜರಂಗದೇವನು ನಂತರ ಸಾ.ಶ.1574 ರ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಮಹಾರಾಜ ಶ್ರೀ ವೀರಪ್ರತಾಪ ಶ್ರೀರಂಗದೇವರಾಯನಾಗಿ ಪೆನುಗೊಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತವನ್ನು ನಡೆಸಿರುವುದು ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವನು ರಾಜನಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇವನ ಮಗ ಶ್ರೀಪತಿ ರಾಜ ವಲ್ಲಭರಾಜ ದೇವನು ಬೂದಿಹಾಳಿನ ಅಮರನಾಯಕನಾಗಿದ್ದು ಇವನು ತನ್ನ ತಂದೆಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಬೂದಿಹಾಳು ಸೀಮೆಯ ಅಡವಳ ಹಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು ಬೂದಿಹಾಳಿನ ಒಬ್ಬ ಅಮರನಾಯಕ ತನ್ನ ಜೀವಿತ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಉನ್ನತಿಯಾಗಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ದೊರೆಯು ಆಗಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ನಂತರ ತನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಅದೇ ಬೂದಿಹಾಳು ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಅಮರನಾಯಕನಾಗಿ ನೇಮಿಸಿರುವುದು ಇವರ ನಡುವಿನ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧದ ಅನೋನ್ಯತೆಯನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಸಾಳ್ವನರಸಿಂಹರಾಯನ ಕಾಲದಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ, ಅಚ್ಯುತರಾಯ, ಶ್ರೀಸದಾಶಿವರಾಯ, ತಾಳಿಕೋಟೆಯ ಯುದ್ಧ ನಡೆದ ನಂತರ ವಿಜಯನಗರ ಈ ಬೂದಿಹಾಳು ಪ್ರದೇಶದ ಮೇಲೆ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದು, ಶ್ರೀವೀರ ಪ್ರತಾಪ ಶ್ರೀರಂಗ ದೇವರಾಯ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಬಾಗೂರು:

ಬಾಗೂರಿನ ಪ್ರಾರಂಭದ ರಾಜಕೀಯ ಇತಿಹಾಸವು ಸಿರುಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಮೂರು ಸಾಂಗತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿವೆ. ಶ್ರೀಮಂತ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಾಗಿದ್ದ ಬಾಗೂರಿನ ಗೋವಿಂದ ಮತ್ತು ಸಿರುಮ ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರಂತೆ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಸ್ನೇಹ ಹೊಂದಿದ್ದರು. ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಳ್ವ ನರಸಿಂಹರಾಯನು ತನ್ನ ಮಂತ್ರಿ ಈಶ್ವರನಾಯಕನೊಂದಿಗೆ ಅಪಾರ ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಬೂದಿಹಾಳು ಮುತ್ತಿಗೆಗೆ ದಂಡೆತ್ತಿ ಬಂದಾಗ ಹಿರಿಯೂರಿನ ವೇದಾವತೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ಕಸವನಾಯಕನು ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದ ಬಿಡಾರದಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ. ಅಲ್ಲಿ ಸಿರುಮನ ಎಲ್ಲಾ ವಿರೋಧಿ ಅರಸರು ಬಂದು ನೆರೆದರು. ಅಲ್ಲಿ ಸಮಾಲೋಚನೆ ನಡೆಸಿದ ನಂತರ

ಸಿರುಮನ ಆಪ್ತಮಿತ್ರ ಬಾಗೂರಿನ ಗೋವಿಂದ ನಾಯಕನ ಕೋಟೆಗೆ ಮೊದಲು ಲಗ್ನಹಾಕಿ ನಾಶ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದರು. ಏಕೆಂದರೆ ಬಲಾಢ್ಯ ಶ್ರೀಮಂತ ಕೋಟೆ ಬಾಗೂರು ನಾಶವಾದರೆ ಸಿರುಮನ ಬಲಗೈ ಮುರಿದಂತೆ ಎಂಬುದು ವಿರೋಧಿಗಳ ಲೆಕ್ಕಚಾರ, ಆ ಪ್ರಕಾರ ಬಾಗೂರಿಗೆ ದಾಳಿಯಿಟ್ಟರು ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಘೋರ ಕಾಳಗ ನಡೆಯಿತು. ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರಜೆಗಳ ಹಿತಾಸಕ್ತಿಯಿಂದ, ಕೋಟೆಯ ರಕ್ಷಣೆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗೋವಿಂದನಾಯಕ ನರಸಿಂಹನೊಂದಿಗೆ ಸಂಧಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡನು. ಮುತ್ತಿಗೆ ತೆಗೆಸಲು ಗೋವಿಂದ ಮೂರು ಲಕ್ಷವರಹ ಹೊನ್ನಿನ ಜೊತೆಗೆ ತನ್ನ ತಮ್ಮ ಶ್ರೀರಂಗನನ್ನು ಕೈಸೆರೆಯೊಪ್ಪಿಸಬೇಕಾಯ್ತು. ಅರಮನೆಯನ್ನು ಈಶ್ವರನಾಯಕನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಹೊರಬಂದ ಗೋವಿಂದನನ್ನು ಎಕ್ಕಟಿ ಗಂಗಯ್ಯನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದರು.¹¹

ಈ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದಂತೆ ಬಾಗೂರು ಗೋವಿಂದನು ಸಿರುಮನ ಮಿತ್ರನಾಗುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ವಿಜಯನಗರದ ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವದ ಅಧಿನಿಯಮವನ್ನು ಪಾಲಿಸದೆ, ವಿಜಯನಗರದ ಮುತ್ತಿಗೆಗೆ ಒಳಗಾಗಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಅಧಿಕಾರದ ಆಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ನಂತರ ವಿಜಯನಗರವು ನೇರವಾಗಿ ತನ್ನ ಅಮರನಾಯಕರ ಮೂಲಕ ಬಾಗೂರಿನ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳ ಮೂಲಕ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಸಾ.ಶ. 1515 ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಗೆ ಧರ್ಮವಾಗಲೆಂದು ಬಾಗೂರಿನ ಮಲ್ಲರಸನು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ದೇವರ ಭತ್ತವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಲು ಆಲದಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ದತ್ತಿ ನೀಡಿರುವ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.¹² ಸಾ.ಶ. 1515 ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಗೂರಿನ ಮಲ್ಲರಸನು ಸಿಂಗಾರ ತೋಪು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ 'ಮಲ್ಲರಸನ ತೋಪು' ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು.¹³ ಸಾ.ಶ. 1526 ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದ ಮಹಾ ಪ್ರಧಾನ ಬಾಗೂರು ಮಲ್ಲರಸಯ್ಯನವರು ರಾಮಗಿರಿಯ ರಾಮಲಿಂಗದೇವರಿಗೆ ಬೆಳಗಿನ ಪೂಜೆಗೆ ಮೊಸರನ್ನ ನೈವೇದ್ಯಯ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ರಾಮಗಿರಿಯ ಸಂತೆಯ ಸುಂಕವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದನು.¹⁴ ಸಾ.ಶ. 1518 ರ ಶಾಸನವು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಪ್ರಧಾನಿ ಬಾಗೂರು ಮಾರಸಯ್ಯನಿಗೆ ಧರ್ಮವಾಗಲೆಂದು ಸಾಮಂತ ವಾಮರಸನು ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇವರ ಹೆಸರು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಯೇ ವಾಮರಸನು ಸಾ.ಶ. 1518ರಲ್ಲಿ ಗಂಗಸಮುದ್ರ ಕೆರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.¹⁵ ಸಾ.ಶ. 1520ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಸಾಮಂತ ದೊರೆ ಬಸವಪ್ಪಯ್ಯನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬೊಕ್ಕಸದ ಕವಾಯಿತಿಮೃಪ್ಪನು ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟಿಸಿ ಇದರ ನಿರ್ವಹಣೆಗಾಗಿ ರಾಮಗಿರಿ ಸೀಮೆಯ ಹೊನ್ನಗೊಂಡನಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ದತ್ತಿ ನೀಡಿದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.¹⁶

ಈ ಮೇಲಿನ ವಿವರಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಸಿಸಿದಾಗ ಬಾಗೂರಿನ ಅಮರನಾಯಕರು ತಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರಾಜನ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿರುವುದು ಹಾಗೆಯೇ ಅಮರನಾಯಕರ

ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪಾಲಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದು, ಇವರು ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗದ ಅಮರನಾಯಕರಿರುವುದು, ತಮ್ಮ ಪ್ರದೇಶದ ಯಾವುದೇ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸದೆ ಪರಭಾರೆ ಮಾಡಲು ಅವರಿಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಅಧಿಕಾರ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನವನ್ನು ನೀಡುವಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದು ಅದು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತ ಅವನ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧದ ನಿಷ್ಠೆಯ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿದೆ. ಅಮರನಾಯಕರ ಅಧೀನ ಆಡಳಿತವರ್ಗವನ್ನು ನಾವು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಪ್ರಧಾನಿ ಬಾಗೂರು ಮಾರಸಯ್ಯನಿಗೆ ಧರ್ಮವಾಗಲೆಂದು ಸಾಮಂತ ವಾಮರಸನು ಕೆರೆಯನು ಕಟ್ಟಿಸಿರುವುದು ಹಾಗೂ ಇವನ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿಯೇ ಗಂಗಸಮುದ್ರ ಕೆರೆಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿರುವುದು, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಸಾಮಂತರಿಗೆ ಬಸವಪ್ಪಯ್ಯನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬೊಕ್ಕಸದ ಕವಾಯಿತಿಮ್ತನು ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಗ್ರಾಮದತ್ತಿ ನೀಡಿರುವುದು ಇವರು ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗದ ಅಮರನಾಯಕರು ಅಥವಾ ಅಧೀನರಾಜನ ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿರುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ವರ್ಗದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತಮ್ಮ ಮೇಲಿನವರ ಬಗ್ಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅಧೀನರಾಜರನ್ನು ಅಥವಾ ಮಹಾಮಂಡಳೇಶ್ವರನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾ.ಶ. 1530ರಲ್ಲಿ ಬಾಗೂರಿನ ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಎದುರಿನ ಗರುಡ ಗಂಭದ ಶಾಸನವು ಪ್ರಧಾನಿ ಅಯ್ಯಪ್ಪರಸನ ಪುಣ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಾಮಂತ ವಿಶ್ವನಾಥಯನು ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಗರುಡಗಂಭದ ಸೇವೆ.¹⁷ ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದ ಪೆನುಗೊಂಡೆಯ ವೀರಪ್ಪಣನು ಅವನ ತಮ್ಮನಾದ ಹಿರಿಯ ಮಲ್ಲಪ್ಪಣ್ಣನ ಮೂಲಕ ನಿರೂಪವನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿ ಬಾಗೂರು ಸೀಮೆಯವಳಿತದಲ್ಲಿ ಮದುವೆ ಸುಂಕವನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಾಕಿದನು.¹⁸ ಈ ಮೇಲಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದಾಗ ಮೇಲಿನಿಂದ ಆದೇಶಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವರ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಉತ್ತಮಗೊಳಿಸಲು ತೆರಿಗೆಗಳನ್ನು ರದ್ದುಮಾಡಿರುವುದು ಕಾಣಬಹುದು. ಸಾ.ಶ. 1546ರಲ್ಲಿ ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಾಗೂರು ಸೀಮೆಯ ನಾಯಿಂದ ತೆರಿಗೆ, ಬಿರಾಡಸುಂಕ, ತಳವಾರಿಕೆ ಸುಂಕ, ತೆಗೆದುಹಕಲು ರಾಮರಾಯನ ಮೂಲಕ ನಿರೂಪ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅದರಂತೆ ಬಾಗೂರು ಸೀಮೆಯ ಸಾಮಂತ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನಾಯಕನು ತೆರಿಗೆ ರದ್ದುಗೊಳಿಸಿದ.¹⁹ ಸಾ.ಶ. 1552ರಲ್ಲಿ ಎರೆ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನಾಯಕನು ಸದಾಶಿವರಾಯನಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಲೆಂದು ಕೃಷ್ಣಾ ಸಮುದ್ರ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಚನ್ನಗದೇವರಿಗೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.²⁰ ಸಾ.ಶ. 1554ರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವೀರಪ್ರತಾಪ ಮಹಾರಾಯರನವರ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನಾಯಕರ ಕಾರ್ಯಕರ್ತನಾದ ವೀರಣನಾಯಕರು ಬಾಗೂರು ಸೀಮೆಯ ಪಾರುಪತ್ಯವ ಮಾಡುವಾಗ ಬಾಗೂರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಳಾಗಿದ್ದ ಹೊರಪೇಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ 'ಕೃಷ್ಣಪುರ'

ಎಂದು ನಾಮಕರಣ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುವವರಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಸುಂಕಗಳಿಂದ ವಿನಾಯಿತಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ.²¹ ಸಾ.ಶ. 1555ರಲ್ಲಿ ಸಾಮಂತ ಕೊಂಡರಾಜನು ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನಾಯನಿಗೆ ಪುಣ್ಯಂದೊರೆಯಲ್ಲಿ ಎಂದು ಬಾಗೂರಿನ ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವರಿಗೆ ಆನೇಕ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ವಿವಿಧ ಸೇವೆಗಳಿಗಾಗಿ ದತ್ತಿ ನೀಡಿದ್ದನು.²² ಈ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಅಮರನಾಯಕ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನ ಸ್ಥಳೀಯ ರಾಜಕೀಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ.

ಈ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ ಸಾರ್ವಭೌಮರು ನಾಯಕತನವನ್ನು ನೀಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಮೇಲೆ ರಾಜಕೀಯ ನಿಯಂತ್ರಣ ಹೊಂದಿದ್ದರು ಮತ್ತು ನಾಯಕರು ಅವರ ಆಧೀನತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ನಾಯಕ ಮತ್ತು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಸಂಬಂಧ ಕುರಿತಂತೆ ಇನ್ನೊಂದು ಗಮನಾರ್ಹ ಸಂಗತಿ ಎಂದರೆ ನಾಯಕರು ಭೂದಾನ ಮಾಡುವಾಗ ಇಲ್ಲವೆ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಂದಾಯಮಾಡುವಾಗ ರಾಜನ ಅನುಮತಿ ಅಗತ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಕೃಷ್ಣಪ್ಪನಾಯಕನು ಅನುಮತಿ ಪಡೆದಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ನಾಯಕರು ತಮ್ಮ ಸಾರ್ವಭೌಮರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಭೂದಾನ ಇಲ್ಲವೆ ಬೇರೆ ಬಾಬುಗಳ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾ ಇದ್ದರು. ಇಂತಹ ದಾನದ ಮೂಲಕ ತಮ್ಮ ಸಾರ್ವಭೌಮರನ್ನು ಸಂಪ್ರೀತಿಸುತ್ತಾ ಅವರಿಂದ ಅನುಕೂಲ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ತಂತ್ರದ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿತ್ತು. ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ನಾಯಕನು ಸದಾಶಿವದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಶವೆಂದರೆ ನಾಯಕರು ಸ್ಥಳೀಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಶಾಸನಬದ್ಧಗೊಳಿಸಲು ರಾಜನ ಅಥವಾ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಅನುಗ್ರಹ ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆನ್ನಬಹುದು. ಕೆಲವು ಬಾರಿ ನಾಯಕರು ರಾಜನ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯದೆಯೇ ರಾಜನಿಗೆ ಪುಣ್ಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ದಾನ ನೀಡಿ ಶಾಸನ ಹಾಕಿಸುವುದು ಇಲ್ಲವೇ ತೆರಿಗೆ ರಿಯಾಯಿತಿ ಅಥವಾ ಸಂದಾಯ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನ್ನು ಕೂಡಾ ಕಾಣಬಹುದು. ಸಾ.ಶ. 1565 ರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ರಕ್ಕಸಗಿ - ತಂಗಡಗಿ ನಿರ್ಣಾಯಕ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸಿ ಆ ಸಿಂಹಾಸನದ ಪರವಾಗಿ ಹೋರಾಡಿದವರ 72 ವಂಶದ ನಾಯಕರುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಗೂರು ಸಹ ಒಂದಾಗಿರುವುದು ಇಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧ ಹಾಗೂ ಪ್ರಭಾವವನ್ನೂ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಈ ಯುದ್ಧದ ನಂತರ ಬಾಗೂರಿನ ರಾಜಕೀಯ ಸಂಬಂಧ ಅಂತ್ಯವಾಯಿತು.

ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ಮತ್ತೊಂದು:

ಸಾ.ಶ. 1604 ರಿಂದ 1779 ರವರೆಗೆ ಸುಮಾರು 175 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಈ ಮನೆತನದವರು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಮತ್ತೊಂದು ಒಂದು ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜಕೀಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಕೊಡುಗೆ ನೀಡಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಕೇಂದ್ರೀಕರಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗಿಂತ ಭಿನ್ನವಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ದೂರ ದೂರದ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮೇಲೆ ನೇರವಾದ ಹತೋಟಿಯನ್ನು

ಹೊಂದಿರಲಿಲ್ಲ. ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಣ ಆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಧಾನ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಎ.ವಿ. ವೆಂಕಟರತ್ನಂರವರು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಸಿದ್ದಾರೆ.²³ ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಫೆಡರಲ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಹೋಲಿಸಬಹುದು. ಮತ್ತೊಂದು ಅಂತಹ ಫೆಡರಲ್ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಘಟಕವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬ ಅಂಶ ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.²⁴ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಆಮುಕ್ತಮೌಲ್ಯದ ರಾಜನೀತಿ ತಿಳಿಸುವುದೆಂದರೆ ತನ್ನ ದೇಶದ ನಡುವೆ ಇರುವ ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳ ಕಾಕರು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಕಾಟ ಕೊಡದಂತೆ ನಿರ್ಮೂಲಿಸಬೇಕು. ಕಾಡುಗಳ ದುರ್ಗ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಡಿನ ಜನರಾದ ಬೇಡರು, ಚಿಂಚರು ಮುಂತಾದವರಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ದುರ್ಗಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಮಣ್ಣಿನ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಎಷ್ಟು ತೊಳೆದರೂ ಮಣ್ಣಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಅವರನ್ನು ಎಷ್ಟುಸಲ ಶಿಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಅವರ ದುರ್ಗಣ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ವಸ್ತುವಾಹನಾದಿಗಳನ್ನಿತ್ತು ಅವರೊಂದಿಗೆ ಗೆಳೆತನ ಬೆಳೆಸುವುದು ಉತ್ತಮ. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಾಗ ವೈರಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಲು ಅವರೂ ಸಹಾಯಕರಾಗಿ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಸೇನಿಸಾಡುವರು.²⁵

ಮೆಕಂಜಿಯ ಮತ್ತು ರೈಸ್‌ರವರ ಗೆಜೆಟಿಯರ್ ದಾಖಲೆಗಳು ತಿಳಿಸಿರುವಂತೆ ಗಿರಿಯಪ್ಪನಾಯಕನು ಈ ವಂಶದ ಸ್ಥಾಪಕ. ಅವನು ವಿಜಯನಗರದವರ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಈ ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಿರಿಯಪ್ಪನಾಯಕನು ಅಮರನಾಯಕ ಹುದ್ದೆಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಬೂದಿಹಾಳು ಸೀಮೆಯ ವಲ್ಲಭರಾಯನ ಪಾತ್ರ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ. ಅವನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿ ಗಿರಿಯಪ್ಪನಾಯಕನನ್ನು ಅವನೇ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಲಕ್ಷವ್ವನಹಳ್ಳಿಗೆ ಅಮರನಾಯಕನನ್ನಾಗಿ ನೇಮಕ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ವಲ್ಲಭರಾಯನ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಯುತ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿದ್ದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಲಕ್ಷವ್ವನಹಳ್ಳಿಯು ಗಿರಿಯಪ್ಪನಾಯಕನ ನಂತರದ ರಾಜಕೀಯ ಮತ್ತು ಮಿಲಿಟರಿ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಕೇಂದ್ರವಾಯಿತು. ಒಂದು ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಸಂಗತಿ ಎಂದರೆ ಗಿರಿಯಪ್ಪನಾಯಕನ ಸಾಹಸದ ಜೊತೆಗೆ ವಲ್ಲಭರಾಯನ ಪ್ರಭಾವವೂ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಾಪನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಬೂದಿಹಾಳು ಸೀಮೆಯ ವಲ್ಲಭರಾಯ ವಿಜಯನಗರದಿಂದ ಮನ್ನಣೆ ಪಡೆದು ಅದಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾಗಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಮಹಾ ಮಂಡಳೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಅಮರನಾಯಕ ಅನಂತರ ಬಂದವರು ಗಿರಿಯಪ್ಪನಾಯಕನ ವಂಶದ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾಳೇಗಾರರು, ಬೂದಿಹಾಳು ಮತ್ತು ಮತ್ತೊಂದು ಒಗ್ಗೂಡಿ ಅಥವಾ ಜೊತೆಯಾಗಿ ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿದವು. ಗಿರಿಯಪ್ಪ ನಾಯಕ ವಿಜಯನಗರದಿಂದ 'ಶ್ರೀಮನ್ ಮಹಾನಾಯಕ ಶಿರೋಮಣಿ' ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರ ಮೂಲಕ ತನ್ನ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೇಡ ಕುಲದ ಮೇಲೆ ಏಕಸ್ವಾಮ್ಯ ಪಡೆದನು. ಈ ಬಿರುದು ಬೇಡನಾಯಕರಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು ಅವರ ಜನಾಂಗಕ್ಕೆ ಮಠಗಳಾಗಲೀ, ಮಠಾದಿಪಾತಿಗಳಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಬೇಡರ

ದೊರೆಗಳೇ ಮತ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದರು.²⁶ ಈ ರೀತಿ ತನ್ನ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಜನಾಂಗದ ಮತ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಿಯೂ ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಹಿಸತೊಡಗಿದನು.

ವೆಂಕಟಪತಿರಾಯನು ಅವನ ಧೈರ್ಯವನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿ ಅವನು ಬಯಸಿದ ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೀಡಿ ಅವನ ಮಗನಾದ ದೊಡ್ಡಹಾಲನಾಯಕನನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಪಾಳೆಯಗಾರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಸಾಹಸಿಯಾದ ಗಿರಿಯಪ್ಪನಾಯಕನನ್ನು ತನ್ನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರಿಸಿಕೊಂಡನು. ಸಣ್ಣ ಸಂಸ್ಥಾನದ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಗಿರಿಯಪ್ಪನಾಯಕನು ಪೆನುಗೊಂಡೆಯ ರಾಜರ ಆಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿ, ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆದು ವೆಂಕಟಪತಿಗೆ ಹಲವಾರು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕನಾಗಿ ದುಡಿದು ಮರಣ ಹೊಂದಿದನು. ನಂತರ ಅವನ ಮಗ ದೊಡ್ಡಳನಾಯಕರನ್ನು ಗಿರಿಯಪ್ಪನಾಯಕನಿಗೆ ವಿಜಯನಗರದ ಜೊತೆ ಸೌಹಾರ್ದ ಬಾಂಧವ್ಯನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದನು ಎಂದು ದಾಖಲೆಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಒಟ್ಟಾರೆ ವಿಜಯನಗರದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಿಗೆ ಸಾಕಷ್ಟು ರಾಜಕೀಯ ಅನುಕೂಲವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿತ್ತು. ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟು ಸ್ಥಾಪನೆ, ಕೋಟೆಯ ನಿರ್ಮಾಣ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮುಖಂಡತ್ವ ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಹಾಗೇ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ರಾಜ್ಯ ಘಟಕ ಹೊಂದಿದ್ದರೂ ಮತ್ತೊಂದು ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಪೆನುಗೊಂಡೆಯಿಂದ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಆಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗವಾಗಿದ್ದರು.

ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಭೂದಾನ ಶಾಸನಗಳು ಆಗ ಸೇನಾಧಿಕಾರಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟ ವರ್ಗವೊಂದು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಆಧಾರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಸರ್ಕಾರವು ಸದಾಕಾಲವೂ ನೆರೆಹೊರೆಯ ರಾಜರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತಿದ್ದ ಮಿಲಿಟರಿ ಆಡಳಿತವಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗಾಗಿ ಆಡಳಿತದ ಸಮಗ್ರತೆಯನ್ನು, ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸರ್ಕಾರವು ಸದಾ ಜಾಗರೂಕವಾಗಿರಬೇಕಿತ್ತು. ಎರಡು ಅಂಶಗಳ ಬೆಂಬಲದಿಂದ ಮಾತ್ರ ಅದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅವು ಸೈನ್ಯ ಮತ್ತು ರೈತರು ಸೈನ್ಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು ಒಂದು ಪ್ರಧಾನ ಅಗತ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಬೃಹತ್ತಾದ ಸಶಸ್ತ್ರ ಸೇನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದು ಹೇಗೆ ಎನ್ನುವುದೇ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ರಾಜನೊಬ್ಬನಿಗೇ ಹಾಗೆ ಬೃಹತ್ ಸೇನೆಯ ನಿರ್ಮಾಣವು ಸಾಧ್ಯವಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದಾಗಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ವಿಕೇಂದ್ರೀಕರಿಸಲು ದಾರಿಯಾಯಿತು. ಮಾನ್ಯತೆ ಪಡೆದ ನಾಯಕರು ವಿವಿಧ ಪ್ರಾಂತಗಳ ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸದಾ ಸನ್ನದ್ಧವಾಗಿಟ್ಟಿರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ರಾಜರು ಅಗತ್ಯವಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಮುಂದೆ ಪಾಳೆಯಗಾರರಾಗಿ ಬೆಳೆದ ಅಮರನಾಯಕರು ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಸೈನ್ಯಾಡಳಿತಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡರು.²⁷

ಒಂದು ಅಮರಂ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೇಂದ್ರದ ಆಡಳಿತವು ಜಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಡಾ.ಬರ್ಬನ್‌ಸ್ಪೀನ್, ವಿಜಯನಗರ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಕೇಂದ್ರವಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕೇಂದ್ರವಿದ್ದುದು ನವರಾತ್ರಿ ಅಥವಾ ಮಹಾನವಮಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿ ಸೈನ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಸಂಘಟಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಅಷ್ಟೆ. ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಹೆಚ್ಚು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕೇಂದ್ರೀಕೃತ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಕೃಷ್ಣಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್, ಕೆ.ಎ. ನೀಲಕಂಠ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಎನ್. ವೆಂಕಟರಮಣಯ್ಯ, ಟಿ.ಎಸ್. ಮಹಾಲಿಂಗಂ ಮತ್ತು ನೊಬುರು ಕರಾಶಿಮ ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಮುಂದಿಡುತ್ತಾರೆ.²⁸

ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರಾಜಕೀಯ ಆಡಳಿತ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಅನೇಕ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಿತು. ಒಳಜಗಳಗಳನ್ನು ರಾಜಕೀಯ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಚ್ಚಾಟವನ್ನು ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಳಿಸಲು ಅದು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿತೆನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ವಿಧೇಯತೆ-ನಿಷ್ಠೆಯನ್ನು ಒಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಸರಪಳಿ ಕ್ರಿಯೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಿತು ಕೂಡ. ಗೆದ್ದ ಸ್ಥಳೀಯ ಸಾಮಂತ ಕುಟುಂಬವನ್ನು ನಾಶಮಾಡದೆ ವಿಜಯನಗರದ ರಾಜಕೀಯ ರಚನೆಯು ಮುಖ್ಯವಾಹಿನಿಗೆ ಸೇರಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಸೂಜಿಗಲ್ಲು ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ನೇಮಕವಾದ ಕಾಚಾನಾಯಕ ಮತ್ತು ಲಕ್ಕವ್ವನಹಳ್ಳಿ ಗಿರಿಯಪ್ಪನಾಯಕ ಮುಂದೆ ಬೂದಿಹಾಳು, ಮತ್ತೊಂದು ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟಾಗಿ ಬೆಳೆದವು. ಕೆಲವೇ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಹಳೆಯ ಮನೆತನಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲಾಯಿತು. ಬೂದಿಹಾಳು ಸಿರುಮ ನಾಯಕ ಹಾಗೂ ಆಪ್ತಮಿತ್ರ ಬಾಗೂರಿನ ಗೋವಿಂದ ಈ ಇಬ್ಬರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲಾಯಿತು. ಅಮರ ನಾಯಕರೇನಾದರೂ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಹೊರಡಿಸದ ಆದೇಶವನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸದೆ ಇದ್ದು ದಂಗೆ ಎದ್ದರೆ ಅಥವಾ ಅವನು ಆ ಆದೇಶಗಳನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥನಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಸ್ವತಃ ತಾನೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅದು ಜಾರಿಯಾಗುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕಂಚಿಪುರದ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಅಚ್ಯುತದೇವರಾಯನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಸಾಳುವ ನಾಯಕ(ಚಲ್ಲಪ್ಪ) ಸರಿಯಾಗಿ ಜಾರಿಗೊಳಿಸದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವತಃ ರಾಜನೇ ಕಂಚಿಪುರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ವರದರಾಜ ಮತ್ತು ಏಕಾಂಬರನಾಥ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ದತ್ತಿ ನೀಡುವ ಆದೇಶವನ್ನು ಜಾರಿಗೊಳಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಇದನ್ನೇ ರಾಜನಾಥ ಡಿಂಡಿಮನ ಅಚ್ಯುತರಾಯಾಭ್ಯುದಯಂ ಎಂಬ ಕೃತಿಯೂ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರ ಪ್ರಕಾರ 'ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ಆದೇಶವನ್ನು ಪಾಲಿಸದ ದಂಗೆ ಎದ್ದ ಚಲ್ಲಪ್ಪನನ್ನು ಅಚ್ಯುತ ದೇವರಾಯ ಕಳುಹಿಸಿದ ದಂಡನಾಯಕನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿದನು.'²⁹ ಇದರಿಂದ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಎಲ್ಲ ಅಮರನಾಯಕರೂ ಒಂದಲ್ಲಾ ಒಂದು ರೀತಿ ವಿಜಯನಗರದ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿ

ಪಾಲೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆನ್ನಬಹುದು. ಅವರು ರಾಜನ ನಿಯಂತ್ರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲದೆ ಅವನ ಅಧೀಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತೇ ವಿನಃ ಬೇರಿನ್ನೇನೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲವೆನ್ನಬಹುದು. ಬರ್ಡನ್ ಸ್ಟೀನ್ ರವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರು ಸ್ವತಂತ್ರ ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದಿದ್ದರು ಎಂಬುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದೆಲ್ಲವುಗಳು ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜವು ಚಲನಶೀಲವಾಗಿರದೆ ರಚಿತ ಸಮಾಜವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುವುದೇ ಆಗಿದ್ದು ಹದಿನಾರನೇ ಶತಮಾನದ ನಂತರ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ರಾಜಕೀಯ, ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರಗಳು ಹೇಗೆ ಒಂದು ಹೊಸ ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಳೆಯಗಾರರ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಕಾರಣವಾದವು ಎಂಬುದನ್ನು ಗುರುತಿಸುವ ಕೊರತೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಬಗೆಗೆ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಆಧಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ವಿರೋಧ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಟೀನ್‌ರವರು ತಮ್ಮ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬದಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಮೇಲಿನ ವಿವರಣೆಯಿಂದ ಹೊಸದುರ್ಗ ಪಾಳೆಯಪಟ್ಟುಗಳಲ್ಲಿ 'ಸೆಗ್‌ಮೆಂಟರಿ ಸ್ಟೇಟ್' ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ

1. ಮಹಾಲಿಂಗಂ.ಟಿವಿ., 1967, ಸೌತ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಪಾಲಿಟಿ,ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ-320.
2. ಷೇಕ್ ಅಲಿ, ಬಿ,(ಸಂ), 2018, ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆ,(ಸಾ.ಶ. 1336-1760), ಸಂಪುಟ-3, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ 87.
3. ಅದೇ,ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ 92.
4. ಅದೇ,ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ 92,93.
5. ಕಲಬುರ್ಗಿ,ಎಂ.ಎಂ.,1994, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, 1-12-ರಿಂದ 40.
6. ರೈಸ್.ಬಿ.ಎಲ್., 1904, ಚಿಕ್ಕನಾಯಕನಹಳ್ಳಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ.,10.
7. ಅದೇ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-5.
8. ಅದೇ,ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-6.
9. ಅದೇ.ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-7.
10. ಅದೇ,ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-8
11. ಕಲಬುರ್ಗಿ.ಎಂ.ಎಂ.,(ಸಂ.),1994, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ-xii.

12. ರೈಸ್., ಬಿ.ಎಲ್., 1903, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-128.
13. ಅದೇ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-119.
14. ಅದೇ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-73.
15. ಅದೇ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-108.84.
16. ಅದೇ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-120.
17. ಅದೇ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-116.
18. ಅದೇ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-111.
19. ಶ್ರೀ ಬಾಗೂರು ನಾಗರಾಜಪ್ಪ, 2018, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ-48.
20. ರೈಸ್. ಬಿ.ಎಲ್., 1903, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಹೊಳಲೆರೆ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-114.
21. ಅದೇ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-112.
22. ಅದೇ, ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-113.
23. ಯೋಗೀಶ್ವರಪ್ಪ.ಡಿ.ಎನ್., 2009, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ-132.
24. ಅದೇ, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ- 132.
25. ನಿರುಪಮಾ, 2014, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಆಮುಕ್ತ ಮೌಲ್ಯದ, ಪುಟ.ಸಂ.135.
26. ಅದೇ, 136.
27. ಷೇಕ್ ಆಲಿ.ಬಿ., ಸಂಪುಟ-3, 2018, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ. ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ-85,86.
28. ಅದೇ, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ-86.
29. ಯೋಗೀಶ್ವರಪ್ಪ.ಡಿ.ಎನ್., 2009, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ- xv.